

EKKLESIA AMSTERDAM Avond voor kerstmis – 2023

Uit het harnas

Mirjam Rigterink

Deze toespraak begint in een planten- en bloemenwinkeltje, hier in Amsterdam. In de winkel werken een man en een vrouw. Het valt hun buurvrouw op dat de vrouw erg zwaar werk doet en ook veel extreem lange dagen maakt. Zij probeert een praatje aan te knopen, maar de bloemenvrouw spreekt matig Engels en nauwelijks Nederlands. Ze laat zich wel ontvallen dat ze geen verblijfspapieren heeft en dat ze door haar baas slecht wordt behandeld. Zonder te weten waar ze zich eigenlijk in stort besluit de buurvrouw dat ze meer wil weten van het verhaal van de bloemenvrouw en voorzichtig probeert ze gedurende een aantal maanden steeds even contact te maken. Met kerst brengt ze een tas met lekkers langs in de winkel en laat daarin een brief achter met haar telefoonnummer en de nummers van het Wereldhuis en Fairwork, een organisatie die opkomt voor buitenlandse slachtoffers van slavernij in Nederland. Vanaf dat moment hebben de vrouwen via WhatsApp dagelijks contact. Veel vragen durft de bloemenvrouw niet te beantwoorden, maar het lijkt klip en klaar dat ze slachtoffer is van mensenhandel en misbruik. De buurvrouw zoekt raad bij hulpverleners en wanneer ze genoeg informatie heeft verzameld doet de arbeidsinspectie een inval bij de winkel. De bloemenvrouw wordt naar een safe house elders in het land gebracht. Haar buurvrouw zag ik deze week voor me bij het lezen van dat terloopse zinnetje in het gezongen verhaal van deze Avond voor Kerstmis. *Hier ben ik*. Het klinkt nogal tam: hier ben ik. Je leest – of luistert – er zo overheen. Maar als je erbij stilstaat zijn het grote, moedige woorden. Er komt iets op je pad en je hebt geen idee hebt wat het zal gaan betekenen. Maar je loopt er niet voor weg. En zo begint het.

In Nazareth – ‘een vlek in Galilea’, een uithoek van het machtige Romeinse wereldrijk – krijgt een jonge vrouw te horen dat zij een zoon zal krijgen die ‘God bevrijdt’ zal heten. Die god wordt Ik-zal-er-zijn genoemd. En die vrouw zegt: *Hier ben ik*. En zo begint het – een van de verhalen over Jezus, van wie mensen hoopten dat hij bevrijding zou brengen. Ze hoopten dat niet alleen, ze voelden het misschien ook zo. In hoe hij zijn leven leefde wisten mensen zich gezien en gehoord. Dat wordt over hem verteld in elk geval. En iedereen die weet hoe het is om *niet* gezien en gehoord te worden weet hoe bevrijdend dat alleen al kan zijn.

[Een groot verhaal over vrijheid vertelt hoe er honderdvijftig jaar geleden een einde kwam aan slavernij in de Nederlandse koloniën. Onze koning bood deze zomer excuses aan, zoals onze premier dat eerder ook had gedaan. De excuses werden door velen gevoeld als een bevrijdende erkenning – te weten dat hun verhalen gezien en gehoord waren –, zeker ook omdat werd uitgesproken dat het niet bij woorden kon blijven. Hoe deze geschiedenis doorwerkt in onze samenleving van vandaag, daarover zouden we in gesprek blijven – om samen te werken aan duurzame verandering.

Maar deze maand sprak Rabin Baldewsingh, Nationaal Coördinator tegen Discriminatie en Racisme, de zorg uit dat wat er in het proces rond de excuses gewonnen was, nu toch weer onder druk staat. Hij haalde het verkiezingsprogramma aan van de Partij voor de Vrijheid, die graag zou zien dat de excuses weer worden ingetrokken en dat de Nationaal Coördinator ‘een ander baantje gaat zoeken’.

De Partij voor de Vrijheid.] Wat is vrijheid in een gegeven context? Welke vrijheid wil je koste wat kost verdedigen en welke vrijheid gun je een ander, ook als je daarvoor zelf vrijheden moet inleveren. Zoals met alle grote woorden die de bijbel probeert hoog te houden – vrede, vrijheid, gerechtigheid – is het nog niet zo makkelijk te benoemen hoe ze te realiseren. Dat is ook niet wat je van deze boeken kunt vragen. Dat moeten wij samen steeds opnieuw zien uit te vinden voor de situatie waar we ons *dán* in bevinden. Wat deze verhalen wel kunnen – dat is die woorden in ons geweten slijpen. Zodat we ze bij wijze van spreken kunnen proeven wanneer we hier brood delen. En dat we ons die smaak herinneren als we de krant lezen. Of als we iemand ontmoeten in een bloemenwinkel.

5 – Twee weken geleden dwaalde ik in museum Voorlinden door het universum van de Duitse kunstenaar Anselm Kiefer. Geen vrolijke wereld. Veel grijs, bruin, verwoesting, en puin. Maar ook bladgoud. En vleugels. En zonnebloemen. Kiefer schildert en maakt indrukwekkende objecten. Hij werkt veel met lood. Lood, zou hij gezegd hebben, is het enige materiaal dat zwaar genoeg is om het gewicht van de menselijke geschiedenis te dragen. En Kiefer wil ons die geschiedenis in al haar lelijkheid onder ogen doen komen. Tegelijkertijd spreekt er een enorme verbeeldingskracht uit zijn werk, met allerlei verwijzingen naar literatuur – naar de bijbel ook – , naar poëzie, mythologie en filosofie.

In de eerste zaal van de tentoonstelling staat een kast met kolossale loden boeken. Zeker drie meter hoog zijn ze. U ziet er een afbeelding van in het boekje. Ik wil ze vanavond voor u neerzetten als metafoor. Die grote boeken als een beeld voor dat grote verhaal waar we hier elke zondag uit lezen. Het zware lood als verbeelding van onze pogingen om bij het lezen van dat verhaal de wereld niet uit het oog te verliezen. En de kettingen die er los overheen hangen als verwijzing naar een van de centrale thema's van deze bibliotheek: bevrijding. Het verhaal dat we vanavond horen zingen is daar bij uitstek een voorbeeld van. Het is geschreven tegen de achtergrond van de Romeinse bezetting van Judea en hoopt – tegen de uitzichtloosheid van armoede, onderdrukking en slavernij in – op nieuw begin. Op nieuwe tijden.

Het intrigerende aan kunstwerken is natuurlijk dat ze altijd meerdere betekenissen oproepen. De verzameling boeken die wij bijbel noemen is ook gebruikt om mensen op allerlei manieren gevangen te houden. Er is slavenhandel mee gelegitimeerd; vrouwen en LHBTI-ers werden (en worden!) met deze verhalen in de hand kleingehouden en weggeschreven. Je zou de kettingen zelfs andersom kunnen leggen: naar de boeken toe, bedoel ik. Immers, ze zijn op talloze manieren geweld aangedaan omdat mensen ze voor hun eigen karretje wilden spannen. Maar uiteindelijk laten ze zich niet vangen door jou of door mij. En wat Kiefer probeert – mijn blik op de wereld scherpen, met alle moois en lelijks, en tegelijkertijd mijn verbeeldingskracht prikkelen – dat is wat die boeken, en wat we in deze Ekklesia, ook proberen.

Elke zondag komen hier mensen samen om zich de smaak in te prenten van Deze wereld anders: een wereld met brood en recht en waardigheid en liefde voor al wat leeft. Hoe daar te komen, dat weten we vaak niet. Maar samen zoeken we naar mogelijke wegen en proberen goed te kijken naar wat er nu in de wereld gebeurt. Hoe dat te begrijpen. De verkiezingsuitslag bijvoorbeeld. Ik maak me zorgen over politici die voorstellen om de luiken dicht te doen: die onze grenzen willen sluiten, die kritisch kijken naar internationale samenwerking, die hun ogen sluiten voor de noodzaak tot ambitieus klimaatbeleid en die eerder het wantrouwen tussen burgers voeden dan dat ze de verbinding zoeken. *Alles van waarde is weerloos*, zei de dichter Lucebert. Het bijbelse verhaal over bevrijding waarschuwt dat vrijheid je zomaar uit handen kan glippen. Dat je haar steeds opnieuw moet vormgeven, in steeds weer nieuwe tijden. Daarom wil ik waakzaam zijn. Maar ook hoopvol. Want hetzelfde verhaal vertelt dat we er altijd, steeds weer, voor kunnen kiezen. En dat dat ook gebeurt, daar waar mensen elkaar weer gaan zien als broertjes en zusjes. *Mens, waar is je broer* is een van de eerste vragen uit ons Grote Verhaal. Dus laten we iedereen uitnodigen om met ons en met elkaar in gesprek te gaan en te blijven. Om elkaar op te zoeken, juist die mensen met wie je op het oog weinig gemeen hebt. En dan het moeilijke werk doen dat moet gedaan: in gesprek. Misschien een beetje zoals Lucas Rijneveld beschrijft in zijn gedicht *Uit het harnas*. Ik lees het voor u:

*Hoe je opkomt tegen onrecht, tegen apartheid,
kleurenwaan, tegen gepest. De vraag is
of je daar een harnas voor aan moet of iets in
je hand wat je sterk maakt, een zwaard misschien?*

Moet je dan je blik op boos zetten en iets naars roepen, op je strepen gaan staan, je hakken in het zand? Moet je nukkelig en onverzettelijk reageren, je armen over elkaar slaan en met je hoofd schudden, de ander de mond snoeren, of je handen over je oren leggen en lalala zingen? Moet je diegene de arena insturen, constant in het vizier houden, of dreigen met breken zeggen: wie mot wil, kan mot krijgen. En dan je vuisten opsteken, klappen uitdelen. Het antwoord is nee. Wat je moet doen is opstaan, je uitvouwen tot je kaarsrecht, je strijdersborst vooruit, om dan te vertellen wat je raakt, wat er steeds misgaat, je oren gespist in luisterstand, en altijd geloven dat zelfs een man, zelfs een vrouw, geschiedenis kan schrijven, dat je daarvoor de pen niet als schild moet vasthouden, je niet laten wegstemmen, je stevig in de aarde denken en weten: donderbuien zuiveren de lucht.

Het bloemenvrouwtje en haar buurvrouw hebben een jaar na de kerst-tas geen contact meer. 'Ik ben veel te naïef geweest', zei de buurvrouw deze week tegen mij. 'Ik heb haar met de beste intenties geholpen om weg te komen uit een situatie van uitbuiting en misbruik. Maar ik ben óók door haar voorgelogen. En als ik de hulpverleners mag geloven is de kans dat zij op een gegeven moment weer in een nieuwe situatie van misbruik terechtkomt, levensgroot.'

Dat mag zo zijn, daar hebben deze hulpverleners uiteraard meer ervaring mee dan ik. En toch wil ik me door dat Grote Verhaal laten vertellen dat het wel kan. Dat we de hoop niet mogen opgeven dat het óók gebeurt. Niet altijd, was dat maar waar. Maar soms wel. En dat we om die ene keer niet cynisch mogen worden. Liever naïef dan moedeloos. Naïef is zo'n makkelijk verwijt om mensen mee weg te zetten. Het klinkt als dom en braaf en veel te soft. Terwijl het zoveel moed vraagt om na zeventigmaal zevenmaal weer opnieuw je nek uit te steken.

Hier ben ik. Midden in een weerbarstige wereld. En als we dat niet goed alleen durven zeggen, dan misschien samen. *Hier zijn we.* Kunnen we dat waarmaken?

Huub Oosterhuis schreef in een groot lied over vrijheid:

*Wij willen dat het zo is.
Wij hopen dat het zo wordt.
Wij denken dat het niet kan.
Wij zingen dat het zal zijn.*

*En als er liefde is,
dan zal het, al kan het niet.
Dan kan het omdat het moet,
omdat het zó niet meer kan.*

Dat het zo mag zijn.